

Γεώργιος Παπαντωνάκης*

Δυστοπία και ουτοπία: Μορφές έκφρασης της εξουσίας στην ελληνική παιδική και νεανική επιστημονική φαντασία. Συγκριτική ανάγνωση με το μυθιστόρημα της Lois Lowry *The Giver*

Περίληψη

Στη μελέτη αυτή επισημαίνουμε τους τρόπους με τους οποίους ένα κείμενο νεανικής επιστημονικής φαντασίας που μπορεί να χαρακτηριστεί *κριτική δυστοπία*, αντανακλά τη δύναμη και την εξουσία. Αρχικά, διαπιστώνουμε γενικά ότι σύγχρονες αναθεωρήσεις γνωστών κειμένων της παγκόσμιας λογοτεχνίας αποκαλύπτουν μια αντίστροφη θεώρηση (από την κοινωνία στο άτομο) από εκείνη την οποία υποστήριξαν οι αρχαίοι Έλληνες (από το άτομο στην κοινωνία). Ακολουθώντας, οριοθετούμε τους όρους «ουτοπία» και «δυστοπία», στηριζόμενοι κυρίως στη σχέση τους με την επιστημονική φαντασία και καθορίζουμε τα ελληνικά κείμενα, τα οποία μελετούμε σε σύγκριση με το μυθιστόρημα *The Giver* της Lowry. Στα κείμενα αυτά διακρίνεται μια κοινωνικοπολιτική δυστοπική θέση, απέναντι στην οποία αντιδρά ένας φωτισμένος νεαρός ενήλικας, ανατρέπει τη δυστοπία και εγκαθιστά καταστάσεις ευτοπίας ή ξεφεύγει από τη δυστοπία και φτάνει σε πολιτείες ουτοπικές. Οι ήρωες των ιστοριών αυτών, που θεωρούμε ότι συγκροτούν μια ιδιαίτερη ταξινομική κατηγορία παιδικής/νεανικής λογοτεχνίας, τη δυστοπική/ουτοπική επιστημονική φαντασία, «αποκλίνουν» όχι αρνητικά από τα καθιερωμένα. Είναι μικροί/νεαροί αντήρωες που δεν διστάζουν να έρθουν σε σύγκρουση με το κοινωνικό κατεστημένο όπως το έχει δημιουργήσει και ενσταλάξει στη συνείδησή τους η εξουσία των ενηλίκων. Οι ήρωες ωστόσο αυτοί διαφέρουν από τους αντίστοιχους ήρωες έργων που ανήκουν στην ίδια ταξινομική κατηγορία στη δυτική λογοτεχνική παράδοση. Στα ελληνικά κείμενα δεν αγωνίζονται για το ατομικό τους συμφέρον και την αυστηρά προσωπική τους ευτυχία, αλλά μέσα από αυστηρά προσωπικούς αγώνες προκύπτει τελικά ένα κοινωνικό και όχι ατομικό όφελος.

Λέξεις κλειδιά: δυστοπία, ουτοπία, ελληνική παιδική, νεανική λογοτεχνία.

Dystopia and Utopia: The Expression of Power in Greek Children's and Young Adults' Science Fiction in the context of the fiction *The Giver* by Lois Lowry

Abstract

In our study we examine how young adult science fiction, that can be characterized as *critical dystopia*, reflects both power and authority. Initially, we generally discover that noted texts in worldwide literature disclose an opposite approach (from the society to individual) than that of the ancient Greeks (from the individual to the society).

---

* Επίκουρος Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου

Following this, we define the two terms, “utopia” and “dystopia”, mainly based on their relation to science fiction and we designate the Greek literary texts that are studied in comparison to Lois Lowry’s fiction *The Giver*. In these texts, a social-political situation stands out, against which an enlightened young adult reacts, inverts dystopia, and establishes situations of eutopia or escapes from dystopia and reaches utopian States. The fictional heroes of these stories, which we believe constitute a specific taxonomical category of children’s and young adults’ literature, i.e. dystopian/utopian science fiction, do not deviate negatively from the standards. They are young anti-heroes who do not hesitate to come into conflict with the social establishment, in the same manner that the authority of the adults has both created and inculcated it in their conscience. However, these heroes are different from the corresponding heroes of literary works that belong to the same taxonomical category in literary tradition of the west. In the Greek literary texts these fictional heroes do not struggle for their individual good and for their individual happiness. On the contrary, social benefit, rather than individual benefit is the result of individual struggles.

Key words: dystopia, utopia, Greek children’s and young adults literature.

Προϊδεασμός

Στη μελέτη αυτή θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τους τρόπους με τους οποίους ένα κείμενο επιστημονικής φαντασίας, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί *κριτική δυστοπία*, αντανακλά τη δύναμη και την εξουσία. Ο όρος τον οποίο εισήγαγε ο Tom Moylan και τον χρησιμοποίησε ο Fredric Jameson στη μελέτη του *Οι αρχαιολογίες του μέλλοντος* (*Archaeologies of the Future*), περιγράφει το δυστοπικό κείμενο που πρέπει να διακρίνεται από το «Αντι-ουτοπικό» (Moylan, 2000· Jameson, 2005 & 2008)¹. Η κριτική δυστοπία είναι αρνητική ξαδέλφη της Ουτοπίας, επειδή αντανακλά μερικές θετικές αντιλήψεις για τις ανθρώπινες κοινωνικές δυνατότητες των οποίων τα αποτελέσματα έχουν γενικευτεί. Η ουσία της εκπηγάει από την Ουτοπία που την ενδυναμώνει πολιτικά. Στο κριτικό δυστοπικό μυθιστόρημα έχουμε την ελπίδα που αρθρώνεται στην άρνηση «Το θετικό μέσα στο ίδιο το αρνητικό», όπως υποστηρίζει ο Jameson (2005, p. 198 & 2008, σ. 355).

Ο πολιτισμός μας ως σύνολο βασίζεται σε ατομικές συμβατικές σχέσεις, με τις οποίες εναντιώθηκε στις άγραφες, παραδοσιακές και συλλογικές σχέσεις των προηγούμενων κοινωνιών (Watt, 1993). Η ιδέα αυτή του συμβολαίου έπαιξε ενδιαφέροντα ρόλο στη θεωρητική ανάπτυξη των σχέσεων δύναμης/εξουσίας-ατόμου. Σε όλες τις εποχές και σε όλες τις κοινωνίες, μερικοί άνθρωποι είναι ατομικιστές, με την έννοια ότι είναι εγωκεντρικοί, μοναδικοί ή ύποπτα ανεξάρτητοι (Watt, 1993) και οι οποίοι προωθούν τις σχέ-

1. Όταν αναφερόμαστε στη μελέτη του Fredric Jameson *Archaeologies of the Future*, παραπέμπουμε και στην αγγλική έκδοση (2005) και στην ελληνική μετάφραση (2008).

σεις εξουσίας με οποιονδήποτε τρόπο σε ακραίες καταστάσεις, οι οποίες οδηγούν σε (ή απαιτούν) ανατροπή. Η ανάπτυξη κάποτε ατομικής δράσης οφείλεται σε διαφωνία του ατόμου προς μια συγκεκριμένη κοινωνική οργάνωση και πολιτική ιδεολογία, ιδιαίτερα όταν το σύστημα δεν επιτρέπει ένα μεγάλο εύρος επιλογών ή αυτονομία του ατόμου.

Ο Ροβινσώνας Κρούσος, που σύμφωνα με τον Ian Watt, συμβολίζει τη νέα οπτική του ατομισμού στην οικονομική του προοπτική και θεωρείται εκπρόσωπος του ιμπεριαλισμού, κατά την άποψή μας, στοιχειοθετεί μια μορφή εξουσίας προς κάθε κατεύθυνση. Ενεργώντας σαν καλός οπαδός του Lock, αναγκάζει όσους φτάνουν στο νησί του να δεχτούν την κυριαρχία του και να αναγνωρίσουν την απόλυτη δύναμη και εξουσία του. Πρόκειται όχι μόνο για υπόδειγμα του *homo economicus* (Watt, 1993) αλλά και του *homo imperialis*. Από την άλλη, ο Captain Nemo καταγράφει την απογοήτευσή του από την κοινωνία, η οποία τον οδήγησε στην κατασκευή του Ναυτίλου και σε μια πλήρη ανεξαρτησία από τα οικονομικά και πολιτικά συστήματα. Ουσιαστικά αποσκήρτησε από καταπιεστικά συστήματα εξουσίας και εντάχθηκε σε συστήματα «δημοκρατικότερα», που βασιζονται στο σεβασμό και στη συνεργασία.

Το ενδιαφέρον μας ωστόσο δεν περιορίζεται στα στενά πλαίσια στα οποία κινούνται οι Ροβινσώνας Κρούσος και Captain Nemo, αλλά επιδιώκει να διερευνήσει συγκριτικά κείμενα επιστημονικής φαντασίας, στα οποία η δύναμη και η εξουσία δημιουργούν δυστοπικές καταστάσεις και εξωθούν «φωτισμένα» άτομα να αντιδράσουν και να τις ανατρέψουν. Άλλωστε, ο Ροβινσώνας Κρούσος μπορεί να αποτελέσει αρνητικό σύμβολο εξουσίας, με τον τρόπο που ασκεί την οικονομική εξουσία ο ίδιος, αλλά και επειδή η «ιδανική» ατομική ελευθερία που πετυχαίνει «δεν είναι καθόλου πρακτική στον πραγματικό κόσμο και μπορεί να είναι ολέθρια για την ανθρώπινη ευτυχία» (Watt, 1993, σ. 87).

Δυστοπία-Ουτοπία: Οριοθετήσεις

Πριν προχωρήσουμε στο θέμα μας, θεωρούμε αναγκαίο να διευκρινίσουμε τους όρους *ουτοπία* και *δυστοπία*, οι οποίοι εισάγονται με το γνωστό έργο του Thomas More *Ουτοπία* (1556). Οι κριτικοί διαφωνούν στο τι σημαίνει *ουτοπία*. Ποιες παραμέτρους λαμβάνουμε υπόψη για να χαρακτηρίσουμε ένα λογοτεχνικό κείμενο ως *ουτοπικό*: τη μορφή του έργου, το θέμα του, την πρόθεση του συγγραφέα να απεικονίσει έναν ιδανικό ή εφιαλτικό (δυστοπία) κόσμο, τους σκοπούς και τις πεποιθήσεις των χαρακτήρων που ζουν στην μυθιστορηματική κοινωνία ή και την ανταπόκριση του αναγνώστη; Είναι βέβαια αδύνατο να βασιστεί κανείς στο ύφος, για να αποδείξει την ου-

τοπική φύση ενός κειμένου, καθώς η μορφή των ουτοπικών έργων ποικίλλει. Ο αφηγηματικός τρόπος γραφής μιας ουτοπικής ή δυστοπικής ιστορίας είναι ένας ιδιαίτερα δύσκολος λογοτεχνικός τρόπος γραφής για να οριστεί. Ο όρος *ουτοπικός* χρησιμοποιείται στην καθημερινότητα για να δείξει ένα μάταιο και απραγματοποίητο όραμα. Αυτή η χρήση όμως δεν δικαιώνει τη σοβαρότητα της «ουτοπικής γραφής» και της «ουτοπικής σκέψης», αλλά και δεν ανταποκρίνεται ίσως στους σκοπούς για τους οποίους γράφονται τα λογοτεχνικά αυτά έργα. Επιπρόσθετα, ένα ουτοπικό κείμενο συγκροτείται από πολλά ανομοιογενή στοιχεία: *ταξιδιωτική αφήγηση, πολιτικό σχολιασμό, θεολογικό συλλογισμό, ανθρωπιστική διανόηση*², κ.ά. Για να οριστεί πληρέστερα το περιεχόμενο του όρου, επιβάλλεται να διερευνήσουμε και να λάβουμε υπόψη την αντίληψη και τις πεποιθήσεις των χαρακτήρων σχετικά με την εξιδανίκευση της κοινωνίας τους. Ο όρος *ουτοπία* είναι πιο οικείος στον αναγνώστη και τον χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε ή να αποδώσουμε μία ανύπαρκτη κοινωνία που θεωρείται σε σημαντικό βαθμό καλύτερη από εκείνη του αναγνώστη. Ως κοινωνία προσπαθεί να φτάσει την τελειότητα με ένα καλά σκιαγραφημένο κοινωνικό σύστημα και περιγράφεται με λογικά συγκεκριμένες λεπτομέρειες. Αντίθετα, η *δυστοπία* είναι ακριβής περιγραφή μιας κοινωνίας, στην οποία τα ιδανικά για βελτίωση έχουν διαστρεβλωθεί εντελώς. Είναι μια κοινωνία πολύ χειρότερη από αυτή που βιώνει ο αναγνώστης, μολοντί είναι πολύ δύσκολο να εκτιμήσουμε την πρόθεση του συγγραφέα. Ανάμεσα στις δύο αυτές καταστάσεις, εντοπίζεται η *ευτοπία*. Δηλαδή εκείνη η κοινωνία την οποία ο συγγραφέας είχε πρόθεση να δει ένας σύγχρονος αναγνώστης ως αξιοσημείωτα καλύτερη από την κοινωνία στην οποία ζει ο ίδιος, όπως επισημαίνει και ο Lyman Tower Sargent που ορίζει την *ουτοπία* ή το *κοινωνικό όνειρο* ως τα όνειρα και τους εφιάλτες σε σχέση με τους τρόπους με τους οποίους πολλοί άνθρωποι τακτοποιούν τη ζωή τους και οι οποίοι οραματίζονται μια ριζικά διαφορετική κοινωνία από αυτήν στην οποία ζουν και που συχνά περιλαμβάνει στοιχεία φαντασίας (Sargent, 1994). Ορίζει δηλαδή την ουτοπία ως μη υπάρχουσα κοινωνία που περιγράφεται με αξιοσημείωτη λεπτομέρεια.

Ήδη ο Ernst Bloch (Ροζάνης, 2007, σ. 13) προειδοποιεί: «στον Thomas More, η ποθητή χώρα υπάρχει ήδη έτοιμη σ' ένα μακρινό νησί, αλλά εγώ δεν βρίσκομαι εκεί. Από την άλλη μεριά, όταν μετατοπίζεται στο μέλλον, όχι μόνο δεν βρίσκομαι εκεί, αλλά και η ίδια η ουτοπία δεν βρίσκεται στον ε-

2. Ενδεικτικά, η Maria Nikolajeva (2000, p. 19-85) διακρίνει την ουτοπία σε ποιμενική, οικογενειακή και κοινωνική. Ο Lyman Tower Sargent (1994) στο κείμενό του "The Three Faces of Utopianism Revised" *Utopian Studies*, 5, 4 διακρίνει τις ουτοπίες σε τεχνικές, ποιμενικές και φυσικές.

αυτό της. Δεν υπάρχει ούτε και το νησί... Θα μπορούσε να υπάρξει μόνο αν κάναμε κάτι για να υπάρξει. Όχι μόνο αν ταξιδέψουμε εκεί, αλλά επειδή ταξιδεύουμε εκεί, το νησί της ουτοπίας αναδύεται από τη θάλασσα του πιθανού –ουτοπία, πλην όμως με νέα περιεχόμενα». Οι απόψεις ωστόσο του Bloch για το ανέφικτο της ουτοπίας αφήνουν να εννοηθεί ότι οι ουτοπίες δεν είναι θετικά φορτισμένες, άποψη την οποία ενισχύει και ο Frederic Jameson (2005, p. xiii & 2008, σ. 20): «...στην καλύτερη περίπτωση η ουτοπία μπορεί να υπηρετήσει ένα αρνητικό σκοπό, να μας κάνει δηλαδή να συνειδητοποιήσουμε περισσότερο τα πνευματικά και ιδεολογικά μας δεσμά (...) και ότι συνεπώς οι καλύτερες ουτοπίες είναι εκείνες που αποτυγχάνουν με τον πλέον ολοκληρωτικό τρόπο». Γι' αυτό υποστηρίζει ότι «είναι λάθος να προσεγγίζουμε τις ουτοπίες με θετικές προσδοκίες, σαν να προσφέρουν οράματα ευτυχημένων κόσμων, χώρους εκπλήρωσης και συνεργασίας, εικόνες από την άποψη του κειμενικού είδους, αντιστοιχούν στο ειδύλλιο ή στο ποιμενικό ειδύλλιο παρά στην ουτοπία» (Jameson, 2005, p. 12 & 2008, σ. 45). Ενδιαφέρει επομένως τον Jameson (2005 & 2008) να κατανοήσει «για ποιο λόγο οι ουτοπίες άκμασαν σε μια περίοδο και παράκμασαν σε μια άλλη», γι' αυτό και θεωρεί ότι η μελέτη τους συμπεριλαμβάνει αναπόφευκτα και την επιστημονική φαντασία. Για να στηρίξει τη γνώμη του, επικαλείται την άποψη του γνωστού μελετητή της επιστημονικής φαντασίας, καθηγητή Darko Suvin, από τη μελέτη του *Metamorphoses of Science Fiction* (1979) ότι η ουτοπία αποτελεί ένα κοινωνικοοικονομικό υποείδος. Σαφέστερα, «θεωρεί την Ουτοπία μια συγκεκριμένη υποκατηγορία αυτού του ευρύτερου κειμενικού είδους, που έχει ως συγκεκριμένο αντικείμενο τη σύλληψη, μέσω της φαντασίας, εναλλακτικών κοινωνικών και οικονομικών μορφών» (Jameson, 2005, p. xiv & 2008, σ. 21), ενώ θεωρεί τις ουτοπίες «παράγωγα της νεωτερικότητας της Δύσης» (Jameson, 2005, p. 11 & 2008, σ. 43). Ο αρνητικός χαρακτήρας που διακρίνουν οι μελετητές στην Ουτοπία «υποδηλώνει την απόσταση της ουτοπίας από την πρακτική πολιτική» (Jameson, 2005, p. 15 & 2008, σ. 50). Χρησιμοποιούμε λοιπόν τον όρο ουτοπία, για να δείξουμε μια μη υπαρκτή ουσιαστικά κοινωνία, στην οποία οι δυνάμεις εξουσίας έχουν χάσει την καθιερωμένη τους ισχύ και η κοινωνία λειτουργεί καλύτερα από τη δική μας, καθώς τείνει προς ένα τελειότερο κοινωνικό σύστημα που περιγράφεται με λεπτομέρειες. Η δυστοπία παράλληλα είναι ακριβόλογη περιγραφή κοινωνιών στις οποίες τα ιδεώδη για βελτίωση έχουν αποδιοργανωθεί εντελώς (Hintz & Ostry, 2003). Για να θεωρηθεί ένα έργο δυστοπία ή ουτοπία, είναι ανάγκη να είναι εμφανέστατη η ύπαρξη κοινωνικής οργάνωσης.

Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι κάθε λογοτεχνικό κείμενο που προβάλλει ένα θετικό ή αρνητικό κοινωνικό περιβάλλον μπορεί να θεωρηθεί ότι απει-

κονίζει και προωθεί την ουτοπία ή τη δυστοπία αντίστοιχα. Λογοτεχνικές ιστορίες με ήρωες παραδομένους σε μια φιλήδονη φαντασία που έχουν ό,τι θέλουν ή παρουσιάζουν χαρούμενες οικογένειες δεν πρέπει να θεωρηθούν ουτοπίες, εφόσον οι ιστορίες αυτές δεν εμπεριέχουν κοινωνική διάσταση ούτε παρουσιάζουν ένα σύστημα συλλογικής οργάνωσης. Εφόσον επομένως στο λογοτεχνικό κείμενο δεν προβάλλεται μια κοινωνική οργάνωση, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για ουτοπία ή δυστοπία, όσο και αν η κοινωνία είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη τεχνολογικά ή και ηθικά, εφόσον δεν απεικονίζει μια κοινωνία αρκετά διαφορετική από την κοινωνία του αναγνώστη. Επειδή ακριβώς στο Άλλο της Μαυροκεφάλου η κοινωνία της Λοφούσας διαφοροποιείται σημαντικά από την κοινωνία των νεαρών αναγνώστων, για το λόγο αυτό και αποτελεί μια ουτοπική κοινωνία, καθώς προβάλλει μια φυσική κοινωνία, στην οποία όλοι ζουν κάτω από ένα ιδεατό κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, που περιγράφεται με τις πληροφορίες που δίνονται μέσα από τις αφηγήσεις των δύο ηρωίδων.

Στην παγκόσμια νεανική λογοτεχνία πολλά βιβλία προσφέρουν οράματα κοινοτήτων που έχουν αναπτυχθεί πάρα πολύ τεχνολογικά ή ακόμα και ηθικά, αλλά οι οποίες δεν είναι απαραίτητα ουτοπικές, καθώς δεν αντιπροσωπεύουν μία αρκετά σημαντική τροποποίηση της κοινωνίας στην οποία ο αναγνώστης ανήκει. Σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν οι Ροβινσωνιάδες, που απεικονίζουν έναν απομονωμένο πολιτισμό ή μια καθαρή περιπέτεια απαλλαγμένη από ουτοπικό περιεχόμενο. Αυτά τα κείμενα αντιμετωπίζουν τις εντάσεις μεταξύ της προσωπικής ελευθερίας και των αναγκών της κοινωνίας. Σε πολλές δυστοπίες, οι ολοκληρωτικές κοινωνίες διεκδικούν τη δύναμη να καθορίσουν ποιος ζει και ποιος πεθαίνει (Μαυροκεφάλου *Το άλλο*, 1985 (2^η έκδοση)· Παπαθεοδώρου *Χνότα στο τζάμι*, 2007· Τσαλδάρη *Η Αριάδνη και τα μυστικά ενός αρχαίου θρύλου*, 2007). Στην ελληνική δυστοπική επιστημονική φαντασία επισημαίνονται μόνο περιπτώσεις δολοφονίας και όχι ευθανασίας, όπως σε άλλες λογοτεχνίες. Η ευθανασία-συχνά ονομαζόμενη απελευθέρωση ή ανακύκλωση με τον τρόπο του "Orwell", εμφανίζεται ωστόσο σε κείμενα της παγκόσμιας δυστοπικής επιστημονικής φαντασίας για παιδιά και νέους: Lowry *The Giver* (1993) και *Gathering Blue* (2000), Nina Bawden *Off the Road* (1998) -στα οποία οι γέροι και άρρωστοι θανατώνονται σαν άχρηστα μέλη της κοινότητας- και Sonia Levitin *The Cure* (1999), όπου ο θάνατος είναι η τιμωρία της αρετικότητας και της διαφωνίας (Hintz et al., 2003, p. 9).

Όλα τα βιβλία, στα οποία αναφερόμαστε την πλοκή των οποίων παραθέτουμε στην επόμενη ενότητα, διακρίνονται από μια δυναμική κοινωνικο-πολιτική δυστοπική θέση, εξαιτίας της οποίας ο ήρωας αναγκάζεται να αντιδράσει ως άτομο ή ως συλλογικός ήρωας, προκειμένου να ανατρέψει τη

δυστοπική εξουσία ή να μεταβεί σε ουτοπικές κοινωνικοπολιτικές θέσεις. Ο Jameson προσεγγίζει το θέμα της ουτοπίας ως ένα εργαλείο της διαλεκτικής, καθώς πιστεύει ότι θα υπάρξει μετασχηματισμός σε κάτι το πραγματικό, όχι ως θέση αλλά ως διαδικασία. Για τον Jameson, η δυστοπία και η ουτοπία είναι πολιτική αντίληψη και αποτελεί κύριο μέλημα και κεντρική θέση σε συζητήσεις και στη λογοτεχνία, καθώς επιτρέπει να φανταζόμαστε με τι θα μπορούσε να μοιάζει το μέλλον. Ένας καθοριστικός προσανατολισμός προς ένα ενδεχόμενο μέλλον αλλά και ψυχολογικός επηρεασμός, αρχίζει με το μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας, στο οποίο ο μελλοντισμός βρίσκει την πλήρη του έκφραση. Κάτω από το μανδύα της επιστημονικής φαντασίας τόσο για ενήλικες όσο και για παιδιά και εφήβους, ο/η συγγραφέας αφήνει τη φαντασία του/της να πλοηγηθεί ελεύθερα τυπικά σε «μελλοντικές» πολιτείες ουσιαστικά όμως σε πολιτείες που έχουν βαθιά τις ρίζες τους στις σύγχρονες κοινωνίες και χωρίς φόβο να απεικονίσει τα προβλήματα και τις αγχωτικές και καταπιεστικές καταστάσεις που εξαναγκάζεται από την κοινωνία και την εξουσία να βιώνει. Άλλωστε, η δυστοπία ως κοινωνικοπολιτική κατάσταση εκφράζεται μέσα από ποικίλες αλλά συγκεκριμένες μορφές που προσλαμβάνονται από τον επαρκή αναγνώστη μέσα από τα ποικίλα κοινωνικά και πολιτικά συμφραζόμενα και τις αλληγορικές της σημάνσεις.

Η ουτοπία μπορεί να είναι περισσότερο ένας χώρος για αυτοσυνείδητο συλλογισμό παρά ένα πρότυπο του μη ρεαλιστικού τέλει χώρου ή πολιτικής δέσμευσης (Hintz et al., 2003, p. 4). Όπως υποστηρίζει ο Jameson (1977, p. 11), είναι λιγότερο αποκαλυπτικό να θεωρήσει κανείς τον αφηγηματικό λόγο για την ουτοπία σαν μία μέθοδο αφήγησης σε ένα μυθιστόρημα ή επικό ποίημα, παρά να την εκλάβει σαν ένα αντικείμενο διαλογισμού, ανάλογου με τους γρίφους των διαφόρων μυστικιστικών παραδόσεων ή τους προβληματισμούς της κλασικής φιλοσοφίας που αποβλέπει να προβληματίσει με γόνιμο τρόπο για τους στόχους της. Ο γόνιμος προβληματισμός για τον οποίο κάνει λόγο ο Jameson, θα μπορούσε να περιγράψει την πνευματική διαδικασία ενός νέου, καθώς έρχεται αντιμέτωπος με τον μυστηριωδώς άχρωμο κόσμο και το αμφιλεγόμενο τέλος στο μυθιστόρημα της Lowty *The Giver* (1993) ή, όταν αιφνιδίως συνειδητοποιεί ότι έρχεται αντιμέτωπος με καταστάσεις δύναμης και εξουσίας, όπως συμβαίνει στην ελληνική παιδική και νεανική μυθοπλασία επιστημονικής φαντασίας που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία. Η ροπή προς τον ανθρωπισμό στα περισσότερα λογοτεχνικά έργα που εξετάζουμε μεσουρανά σε κεντρικούς, ατομικούς ή συλλογικούς ήρωες που παίρνουν την κατάσταση στα χέρια τους, όταν πιστεύουν ότι μπορούν να βοηθήσουν την κοινωνία, προσπαθώντας να φέρουν σε αρμονικότερη σύζευξη εξουσία και κοινωνία. Η πολιτική και ιδεολογική φύ-

ση της δυστοπίας ή της ουτοπίας δημιουργεί ένα ώριμο χώρο για αγώνες (Stewart 2007: 32) και διαμαρτυρίες.

Αυτό που υποστηρίζουν οι Hintz και Ostry (2003, p. 9), καθώς διερευνούν το πεδίο και σχολιάζουν τη βιβλιογραφία τους, ότι οι ουτοπίες δεσπόζουν στην παιδική λογοτεχνία, ενώ οι δυστοπίες είναι πιο συνήθειες στη λογοτεχνία για νεαρούς ενήλικες καλύπτει και την ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία. Αυτό δεν προκαλεί μεγάλη έκπληξη, γιατί αφενός αντιπροσωπεύει τη ρομαντική αντίληψη των ενηλίκων για την παιδική λογοτεχνία και αφετέρου αντανακλά στον τρόπο με τον οποίο τα μικρά παιδιά σπάνια αναπαριστάνουν τον εαυτό τους ως βασανισμένα, και ειδικότερα συλλογικά. Επιπλέον, ο έφηβος υφίσταται συχνά την τραυματική κοινωνική και προσωπική αφύπνιση από τις ποικίλες εξουσίες που ξαφνικά συνειδητοποιεί ότι τον καταπιέζουν (γονεϊκή, σχολική, κοινωνική, πολιτική κ.ά.). Ο έφηβος καλείται να συνειδητοποιήσει τα σφάλματα και τις αδυναμίες της κοινωνίας και να επαναστατήσει εναντίον της. Ένα σύνθημα λόγου σε τέτοιου είδους λογοτεχνία, είναι η έμφαση στο ψέμα, στο μυστικό και στα βρώμικα έργα της κοινωνίας, ή κυρίως της πολιτικής εξουσίας, που ο έφηβος ήρωας αποκαλύπτει και ξεσκεπάζει.

Τα κείμενα

Πριν προχωρήσουμε στην πραγμάτευση του θέματος και παρακολουθήσουμε τη σχέση «μυθιστορηματικοί χαρακτήρες»-«χώρος» και «εξουσία» στα κείμενα που έχουμε επιλέξει ως τα πιο αντιπροσωπευτικά, θεωρούμε αναγκαίο να ενημερώσουμε τους αναγνώστες σε γενικές γραμμές για τα λογοτεχνικά κείμενα, στα οποία αναφερόμαστε στη μελέτη αυτή. Ήδη σε ορισμένα από αυτά έχουμε αναφερθεί σε προγενέστερες εργασίες μας (<http://www.rhodes.aegean.gr/ptde/revmata/>, τεύχος 1, <http://keimena.ece.uth.gr/t3/no/tefzos3/> κ.α.) από διαφορετική οπτική γωνία. Η διερεύνηση όμως δυστοπικών και ουτοπικών κοινωνικών και πολιτικών καταστάσεων επιβάλλει να παραθέσουμε πολύ σύντομα την πλοκή των κειμένων αυτών. Έτσι, θα είναι σε θέση ο αναγνώστης να κατανοήσει πληρέστερα όσα αναφέρονται στην εργασία μας.

Μια κοινή διαπίστωση για τα ελληνικά παιδικά/νεανικά κείμενα επιστημονικής φαντασίας είναι ότι σε όλα επισημαίνεται αρχικά μια ξεκάθαρη ή καλυμμένη δυστοπία, η οποία προκαλεί ήρωες, ατομικούς ή συλλογικούς (Γη 2040 μ.Χ.) να αντιδράσουν. Έτσι, το Άλλο (1985, 2^η έκδοση) της Λιλής Μαυροκεφάλου αποτυπώνει μια μεταπυρηνική δυστοπική υπόγεια κοινωνία που κρατά υποταγμένους με ναρκωτικές ουσίες τους εκλεκτούς της. Τη δυστοπία αυτή αδυνατεί να βιώσει περαιτέρω ο κεντρικός μυθι-

στορηματικός χαρακτήρας Ισμν και με κίνδυνο της ζωής του δραπετεύει. Φτάνει στη Λοφούσα, μια επίγεια πολιτεία, στην οποία κυριαρχούν ουτοπικές καταστάσεις (δεν υπάρχει αστυνομία, το χρήμα έχει καταργηθεί, οι πολίτες είναι ίσοι μεταξύ τους κ.ά.). Στη νέα αυτή πραγματικότητα δυσκολεύεται να προσαρμοστεί, καθώς συνεχίζει να νιώθει ανασφαλής και ότι απειλείται. Αποτυπώνει επομένως μια διαφυγή από ένα τόπο σε ένα άλλο τόπο στον οποίο εντοπίζεται μια διαφορετική κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Τη διαφυγή αυτή συναντούμε και στο μυθιστόρημα του Τάκη Ανδρουτσόπουλου *Γη 2040 μ.Χ.* (1999), στο οποίο οι μαθητές μιας τάξης, καθώς ανακαλύπτουν τα σχέδια των ενηλίκων να αποικίσουν τον Άρη για εκμετάλλευση, κλέβουν το διαστημόπλοιο και μεταβαίνουν στον Άρη για να τον προασπίσουν. Η δυστοπία εδώ επισημαίνεται στον καταπιεστικό ουσιαστικά τρόπο διοίκησης των ενηλίκων και στην οικονομική εκμετάλλευση των πάντων, ενώ η ουτοπία στην ιδανική κοινωνία την οποία δημιούργησαν οι μαθητές στον Άρη. Και στο μυθιστόρημα αυτό, όπως και στο Άλλο της Μαυροκεφάλου (1985, 2^η έκδοση), η ιστορία τοποθετείται σε μια μεταπυρηνική εποχή και οι άνθρωποι ζουν κάτω από την επιφάνεια της γης, όπως ακριβώς και στο μυθιστόρημα του Μάριου Βερέττα *Εισβολή στη Μυρμηγκάνα* (1997) το οποίο απεικονίζει σε διαγαλαξιακό επίπεδο την επιβολή κυριαρχίας και εξουσίας σε όλο το πλανητικό σύστημα. Μόνο ένα μικρό πλανήτη, το Τζιτζικόνι, δεν κατόρθωσαν να υποτάξουν οι Μύρμηγκες, ο οποίος τελικά και θα «υποτάξει» ειρηνικά τη Μυρμηγκάνα. Στο παραμύθι για μεγάλους, όπως το χαρακτηρίζει ο συγγραφέας, είναι εμφανείς οι δυστοπικές καταστάσεις στη Μυρμηγκάνα, οι οποίες αντιπαραβάλλονται με την ουτοπία στο Τζιτζικόνι. Με την «κατάκτηση» της Μυρμηγκάνας από το Τζιτζικόνι οι απολυταρχικές καταπιεστικές καταστάσεις εξουδετερώνονται και εγκαθιδρύεται μια μορφή αριστοτελικής και πλατωνικής πολιτείας, η οποία συνεπιφέρει την ευτοπία στη νέα διαγαλαξιακή πολιτεία.

Την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα θα κάνουν την εμφάνισή τους και άλλα κείμενα επιστημονικής φαντασίας τα οποία πραγματεύονται θέματα δυστοπίας και ουτοπίας. Στο *Μήνυμα* (2001) του Βασίλη Παπαθεοδώρου επικρατεί και πάλι μια φαινομενική ουτοπία. Κοινωνική και πολιτική, αλλά και οικογενειακή και προσωπική, οργάνωση ρυθμίζονται μέσω της τεχνολογίας. Ένα αόριστο μήνυμα ωστόσο στον υπολογιστή του κεντρικού ήρωα Κόσμο αποτελεί την αρχή να αποκαλυφθούν οι πραγματικές διαθέσεις του απολυταρχικού άρχοντα και να ανατραπεί η πολιτική και κοινωνική δυστοπία. Η ανατροπή οφείλεται στην αποκάλυψη της απάτης του πραγματικού στόχου της διαφήμισης που επαγγέλλεται ονειρεμένες διακοπές σε δύο αστεροειδείς. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για τη

δημιουργία γκέτο, στο οποίο μεταφέρονται όλοι οι ανίκανοι προς εργασία και όσοι παρουσιάζουν κάποια προβλήματα.

Προς το τέλος της δεκαετίας αυτής θα κυκλοφορήσουν δύο ιδιαίτερα ενδιαφέροντα στο είδος τους μυθιστορήματα, τα *Χνότα στο τζάμι* (2007) του Βασίλη Παπαθεοδώρου και *Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου* (2007) της Αναστασίας Τσαλδάρη. Το πρώτο απεικονίζει μια κοινωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από χαφιεδισμό και ρατσισμό. Κεντρικός ήρωας είναι ο Άλεξ που ακούσια βιντεοσκοπεί τη δολοφονία ενός μετανάστη συμφοιτητή του που οι αστυνομικοί παρουσιάζουν τρομοκράτη. Παρά την επιφανειακή ουτοπική κατάσταση που επικρατεί, υποβόσκουν δυστοπικές καταστάσεις με τις συνεχείς παρακολουθήσεις των πολιτών από την οργανωμένη πολιτεία. Κύριο μέλημα του Άλεξ είναι να αποκαλύψει την πραγματικότητα, ότι ο δολοφονημένος συμφοιτητής του δεν είναι τρομοκράτης και ότι τον δολοφόνησε η αστυνομία. Τελικά, θα καταφέρει να μεταδώσει τη βιντεοσκοπημένη δολοφονία, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την αποκάλυψη της πραγματικής πολιτικής κατάστασης και την ανατροπή της δυστοπικής πολιτικής εξουσίας. Στο δεύτερο, η ιστορία εκτυλίσσεται στη μυθική Ατλαντίδα που δεν καταποντίστηκε, αλλά με μηχανισμούς αντιβαρύτητας που είχαν ανακαλύψει οι Άτλαντες, υπερυψώθηκε πάνω από τη Γη. Ένα κορίτσι, η Αριάδνη βρίσκει τυχαία ένα μυστικό πέρασμα επικοινωνίας Ατλαντίδας-Γης και χωρίς να το θέλει μεταβαίνει στην Ατλαντίδα, όπου αρχίζουν οι περιπέτειες, επειδή κάθε γήινος είναι ανεπιθύμητος. Η Ατλαντίδα διοικείται από ένα συμβούλιο με απολυταρχικές ιδέες, προκειμένου να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της. Έτσι, έχει απαγορεύσει τις γεννήσεις, επιτρέποντας σε κάθε οικογένεια ένα μόνο παιδί. Η Αριάδνη, ως ξένη, διατρέχει κίνδυνο και προσπαθεί να σωθεί με τη βοήθεια φίλων Ατλάντων. Η μετάβαση-διαφυγή από μέρος σε μέρος για σωτηρία δίνει την ευκαιρία στην Αριάδνη (και στον αναγνώστη) να έρθει σε επαφή με την αρχαιοελληνική μυθολογία. Ωστόσο, η Αριάδνη και οι Άτλαντες φίλοι της γίνονται αντιληπτοί, καταδιώκονται, αλλά τελικά σώζονται. Στο μεταξύ είχε αλλάξει το στυγνό απολυταρχικό καθεστώς στην Ατλαντίδα, που είχε αφαιρέσει κάθε ελευθερία σκέψης και δράσης από τους Άτλαντες και τους κρατούσε «υποδουλωμένους».

Το 1993³ στις ΗΠΑ κυκλοφορεί το επιστημονικής φαντασίας με δυστοπικό/ουτοπικό περιεχόμενο μυθιστόρημα της Lois Lowry *The Giver* (*Ο Δότης*, 1993). Η ιστορία εκτυλίσσεται σε μια μελλοντική κοινωνία οικεία,

3. Στην εργασία μας, επειδή δεν έχει μεταφραστεί στα ελληνικά το κείμενο, διατηρούμε τον αγγλικό τίτλο, τον οποίο απλώς μεταφράζουμε στο σημείο αυτό.

άνετη και ασφαλή, φαινομενικά ουτοπική ουσιαστικά δυστοπική, και παρακολουθεί τη ζωή ενός αγοριού, του Ιωνά, μέχρι τα δώδεκά του χρόνια, που έχει επιλεγεί ως «Δέκτης Μνήμης» (Receiver of Memory) να αποκτήσει όλες τις ικανότητες (μνήμες, χρώματα, εμπειρία). Αντιμετωπίζει ωστόσο ένα δίλημμα: να μείνει με την κοινότητα ή να φύγει; Οι άνθρωποι δεν έχουν συναισθήματα, είναι ευτυχισμένοι, επειδή δεν έχουν γνωρίσει άλλη καλύτερη ζωή και ο κόσμος τους είναι μονόχρωμος (άχρωμος). Επικρατεί έτσι μια «Ομοιότητα/ Sameness». Με την εξέλιξη της ιστορίας γίνεται ξεκάθαρο ότι η κοινωνία έχει χάσει την επαφή με τις ιδέες της οικογένειας και της αγάπης. Τα παιδιά γεννώνται από καθορισμένες μητέρες, φιλοξενούνται αρχικά στο Κέντρο Ανατροφής (Nurturing Center) και η οικογένεια μπορεί να αποκτήσει δύο παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Αφού τα αναθρέψει διαλύεται και οι γονείς ζουν σε κοινές δημόσιες εγκαταστάσεις, ενώ τα παιδιά εργάζονται, ξεχνώντας τους γονείς που τα μεγάλωσαν.

Η κοινότητα διοικείται από ένα Συμβούλιο Ενηλίκων που καθορίζει στην Τελετή των Δώδεκα σε κάθε δωδεκάχρονο την εργασία που του ταιριάζει. Οι άνθρωποι υπακούν σε κανόνες που καλύπτουν όλες τις πτυχές της ζωής τους. Τα παραβατικά μέλη της κοινωνίας τα «ανακουφίζουν» (release), δηλαδή τους κάνουν ευθανασία ή τα στέλνουν εκτός κοινότητας στο Elsewhere -που αποτελεί ένα μεγάλο ψέμα- στο οποίο κατευθύνεται τελικά και ο Ιωνάς. Το τέλος της ιστορίας είναι αμφίβολο. Ξαναβλέπουμε όμως τον Ιωνά ως Αρχηγό του Χωριού μόνο στο τρίτο μέρος της τριλογίας (*The Messenger/O* Αγγελιαφόρος).

Νεανική Λογοτεχνία και δυστοπικές καταστάσεις εξουσίας

Στη συνέχεια θα δείξουμε στην εργασία αυτή ότι η σύγκριση και η αντιπαραβολή δύο ή περισσότερων λογοτεχνικών ιστοριών είναι ένας ιδιαίτερα γόνιμος τρόπος να βελτιώσουμε τη γνώση μας σχετικά με το πώς οι συγγραφείς χρησιμοποιούν λογοτεχνικά στοιχεία και τεχνάσματα, για να επεξεργαστούν μια ιστορία και μάλιστα, όταν αυτή έχει σχέση με θέματα εξουσίας, δυστοπίας ή ουτοπίας. Σκεπτόμενοι την ιστορία σε σχέση με την άλλη, μπορούμε να δούμε πράγματα στα βιβλία αυτά που δεν θα τα προσέχαμε διαφορετικά. Μέσα από τη συγκριτική ανάγνωση, κατανοούμε καλύτερα τις καταστάσεις δυστοπίας ή ουτοπίας που αναπτύσσονται στις ιστορίες αυτές και επιχειρούμε συνδέσεις ανάμεσά τους που εμπλουτίζουν την κατανόησή μας για τη λογοτεχνία ως ένα σύνολο και τη θέση των ατομικών έργων μέσα σ' αυτό το σώμα.

Για τις «κατηγορίες» κειμένων σε σχέση με την εξουσία έχουμε κάνει λόγο στην εργασία μας «Σκιαγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση μιας θεματικής» (2010, σ. 19-50). Στα κείμενα αυτά, να προσθέσουμε και μια άλλη υποκατηγορία στην οποία ο βασικός ήρωας «αποκλίνει» από τα καθιερωμένα για την παιδική ηλικία πρότυπα, μη αντέχοντας τη δύναμη και την εξουσία των οποιωνδήποτε ενηλίκων. Ο ήρωας ή οι ήρωες των βιβλίων αυτών, τα οποία θεωρούμε ότι συγκροτούν μια ιδιαίτερη ταξινομική κατηγορία παιδικής/νεανικής λογοτεχνίας, τη δυστοπική/ουτοπική επιστημονική φαντασία, «αποκλίνουν» από τα καθιερωμένα όχι με την αρνητική φόρτιση του όρου, καθώς είναι «μικροί» αντιήρωες που δεν διστάζουν να έρθουν σε σύγκρουση με την κοινωνική «ομαλότητα» όπως την έχει δημιουργήσει και ενσταλάξει στη συνείδησή τους η εξουσία των ενηλίκων (*Γη 2040 μ.Χ., Το μήνυμα, Η Αριάδνη και τα μυστικά ενός αρχαίου θρύλου*). Παρά τα χαρακτηριστικά ανατροπής, με την απομάκρυνσή τους από το οικείο περιβάλλον, που έχουν οι ήρωες, σε ορισμένες περιπτώσεις επανακάμπτουν στην πατρική εστία, κυρίως μετά τις διορθωτικές παρεμβάσεις τους στον κόσμο των ενηλίκων (*Το μήνυμα, Χνότα στο τζάμι, Η Αριάδνη και τα μυστικά ενός αρχαίου θρύλου*). Το μοντέλο του παιδιού που φεύγει από το σπίτι ή το εγκαταλείπει, μη αντέχοντας τη γονεϊκή εξουσία και «αναζητώντας» την περιπέτεια είναι πολύ δημοφιλές στην παγκόσμια παιδική λογοτεχνία (*Τομ Σόγιερ, Χάκλμπερυ Φινν κ.ά.*), δεν ενδιαφέρει όμως την εργασία μας. Τα κείμενα αυτά ανήκουν στην κατηγορία εκείνη στην οποία η Κανατσούλη (2000: 57) εντάσσει κείμενα με θέματα όπως η αυταρχικότητα ή η άσκηση εξουσίας και φάχουν τα παραδείγματά τους στην ηθική ή στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Ωστόσο, κατά την άποψή της, κείμενα που μιλούν απροκάλυπτα κατά της εξουσίας είτε είναι γονεϊκή είτε σχολική είτε κοινωνικοπολιτική συνήθως αντιμετωπίζονται με καχυποψία από αυτούς που μεσολαβούν ανάμεσα στα κείμενα και στο παιδικό κοινό. Η λογοτεχνία, όταν θέλει να μιλήσει για ιδέες, δεν διακηρύσσει ούτε φωνασκεί αλλά μεταμφιέζει και υπονοεί.

Η Susan Lea (2006) εξετάζει τη δυστοπία στο μυθιστόρημα της Lois Lowry *The Giver* (1993) ως μεταφορά του ρατσισμού. Ο μονόχρωμος κόσμος του *The Giver* εκτιμάται ως απεικόνιση των συνεπειών καταστάσεων αχρωματοφίας. Το ρατσισμό αυτό στην πιο σκληρή του μορφή, εφόσον σε μια πολιτεία οι αλλοδαποί θεωρούνται τρομοκράτες και δολοφονούνται⁴, συνα-

4. Πρβλ. σχετικές δολοφονίες στο μετρό του Λονδίνου το 2005 ενός μετανάστη και στην Αθήνα του 2008 ενός δεκαπεντάχρονου μαθητή.

ντούμε στα *Χνότα στο τζάμι*. Σε δομές βάθους ωστόσο τα *Χνότα στο τζάμι* απεικονίζουν τις ζοφερές κοινωνικές και πολιτικές καταστάσεις που αναγκάζουν το άτομο να στραφεί στον εαυτό του, αποκοπτόμενο συναισθηματικά από την κοινωνία, αλλά ζώντας βιολογικά σ' αυτήν και να αγωνιστεί μόνος του να αντιμετωπίσει τη δυστοπική εξουσία. Η αποκάλυψη των σκευωριών και των δολοπλοκιών που παρατηρούνται στην κοινωνία, οι δυνάμεις εξουσίας της οποίας είναι τελείως διεφθαρμένες υποδηλώνει την ανατροπή της δυστοπίας και την είσοδο σε ουτοπικές κοινωνικές καταστάσεις, τις οποίες απολαμβάνει αρχικά ο Άλεκ, ο κεντρικός ήρωας στο μυθιστόρημα *Χνότα στο τζάμι*, και στη συνέχεια ολόκληρη η κοινωνία. Πρόκειται επομένως για μια μετάβαση από τη δυστοπία στην ουτοπία με ατομικό αρχικά και ακολούθως με κοινωνικό χαρακτήρα με την εγκαθίδρυση μιας Νέας Κοινωνίας, στην οποία κοινωνία και άτομο έχουν εναρμονιστεί με τις δυνάμεις εξουσίας. Στο Άλλο της Μαυροκεφάλου ο Ισμν βιώνει ένα κόσμο, γεμάτο καταπίεση, όπως και οι μύρμηγκες στο μυθιστόρημα του Βερέττα *Εισβολή στη Μυρμηγκάνα* ή οι Άτλαντες ή οι διάφορες άλλες φυλές που κατοικούν τον πλανήτη στο μυθιστόρημα της Αναστασίας Τσαλδάρη *Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*. Αντίθετα, στον *The Giver* ο Ιωνάς ζει σε ένα κόσμο χωρίς φτώχεια, χωρίς πόνο, χωρίς χάος. Από τα ελληνικά κείμενα επιστημονικής φαντασίας (Γη 2040 μ.Χ., *Το Άλλο, Εισβολή στη Μυρμηγκάνα*, *Χνότα στο τζάμι*) και το μυθιστόρημα της Lowry *The Giver* απουσιάζει από τις δυστοπικές κοινωνίες η αξία της διαφορετικότητας, της συνεκτικότητας και ενίοτε της σοφίας που εκπορεύεται από την ιστορική μνήμη, με εξαίρεση την περίπτωση της Λοφούσας στο Άλλο της Μαυροκεφάλου και το μυθιστόρημα της Τσαλδάρη *Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*.

Τα κείμενα αυτά είναι αλήθεια ότι μας λένε κάτι για την πραγματικότητα. Όλα μοιάζουν να ανιχνεύουν καθολικούς φόβους του άγνωστου και της διαφορετικότητας και εμπεριέχουν υπαινιγμούς για ιστορικές αναφορές στο ρατσισμό και στην κοινωνική αδικία. Τον κοινωνικό αυτό ρατσισμό διακρίνουμε και στην *Εισβολή στη Μυρμηγκάνα*, καθώς η κοινωνία είναι ιδιαίτερα ταξική και ο απλός λαός αναγκάζεται να δουλεύει σκληρά, αλλά και στο *Μήνυμα του Παπαθεοδώρου*. Εδώ, η κυβέρνηση, με την παραπλανητική διαφήμιση των μαγευτικών διακοπών στους δύο αστεροειδείς, επιδιώκει να απαλλάξει την κοινωνία στην οποία ασκεί εξουσία από τους μη παραγωγικούς ανθρώπους. Παρόμοια, το Συμβούλιο των Ενηλίκων (Committee of Elders) στο μυθιστόρημα της Lowry *The Giver* «ανακουφίζει» τους αδύναμους ή εξαναγκάζει τους γονείς που αποκτούν δίδυμα αγόρια να «ανακουφίσουν» το δεύτερο και μικρότερο σε ηλικία, όπως διαπιστώνει ο Ιωνάς, ο νεαρός ήρωάς του, βλέποντας τη βιντεοσκοπημένη δολοφονία του μικρότερου δίδυμου αδελφού

του από τον ίδιο τον πατέρα του που τον πετάει στα σκουπίδια, «ανακουφίζοντάς» τον (1993). Χρησιμοποιείται ο ευφημισμός «ανακουφίζονται» και «στέλνονται αλλού» που καλύπτει το μεγάλο φέμα μέσα στο οποίο ζει αυτή η κοινωνία. Εδώ, τα παιδιά δεν σκοτώνονται στη βρεφική ηλικία, επειδή αποτελούν απειλή, γιατί η κοινωνία είναι πολύ καλά οργανωμένη και τα πάντα βρίσκονται υπό έλεγχο, αλλά επειδή δεν επιτρέπονται πανομοιότυπα αρσενικά δίδυμα. Το μόνο σημείο στο οποίο οι ατομικές διαφορές είναι τυπικά αναγνωρίσιμες είναι η Γιορτή των Δώδεκα, η τελευταία και πιο ενδιαφέρουσα, όταν στα παιδιά παραχωρούνται δικαιώματα που εξομοιώνουν τις ασχολίες τους με εκείνες των ενηλίκων. Αντίθετα, από τα ελληνικά νεανικά κείμενα επιστημονικής φαντασίας που διερευνούμε, μόνο στην *Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*, η εξουσία έχει θέσει περιορισμούς στις γεννήσεις, γι' αυτό και τα παιδιά που γεννιούνται επιπλέον κατά παράβαση της κείμενης νομοθεσίας και των επιταγών της εξουσίας κρύβονται στα έγκατα της Ατλαντίδας, για να μην τα σκοτώσει το δεκαμελές Συμβούλιο που κυβερνά τη χώρα, το οποίο όμως τελικά τα ανακαλύπτει και τα δολοφονεί.

Η δυστοπία που δημιουργεί η Lowry, μέσω της εξουσίας του Συμβουλίου, προοδευτικά προειδοποιεί για τους κινδύνους, καθώς ο ήρωας, αλλά και ο αναγνώστης τελικά, αναγνωρίζει αυτό που στερείται ο ήρωας, τη βίωση ευτοπικών ή ουτοπικών καταστάσεων. Την προοδευτική αυτή αποκάλυψη των κοινωνικών και πολιτικών δυστοπιών βιώνει και ο Άλεξ στο *Χνότα στο τζάμι*, ενώ ο Ίσμπν βιώνει στην ολοκληρωμένη της μορφή τη δυστοπία στο Άλλο. Μολονότι τα συναισθήματα και οι φόβοι των νεαρών ηρώων στα περισσότερα, από τα μυθιστορήματα που εξετάζουμε, ελέγχονται από τους ενήλικες, οι νεαροί ήρωες βρίσκουν τη δύναμη να μεταβάλουν την κοινωνία (*The Giver*, *Το μήνυμα*, *Χνότα στο τζάμι*, *Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*) ή να την εγκαταλείψουν, καθώς γνωρίζουν ότι κάθε ατομικός αγώνας οδηγεί στο θάνατο και να διαφύγουν σε άλλη πολιτεία (*The Giver*), όπου, χωρίς να το γνωρίζουν, κυριαρχεί η ουτοπία (*Το άλλο*).

Χώρος και εξουσία

Ο Φουκώ στο βιβλίο του *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (1977) περιγράφει τέσσερις βασικές τεχνικές πειθαρχίας, τις οποίες συναντούμε στα μυθιστορήματα που εξετάζουμε. Η πρώτη τεχνική πειθαρχίας, η οποία θα μας απασχολήσει, αναφέρεται στη χωρική κατανομή των ατόμων η δεύτερη εμπλέκει τον έλεγχο δραστηριοτήτων των ατόμων με σκοπό να ενθαρρύνει τις χρήσιμες για την κοινωνία δραστηριότητές τους· η τρίτη πραγματεύεται την οργάνωση των ατόμων και την εξάσκησή τους σε οργανωμένους κοινωνικούς και οικονομικούς τομείς· τέλος, η τέταρτη είναι η συνεργασία

όλων των μερών, καθώς τα συμφέροντα του ατόμου υποτάσσονται στο καλό της κοινότητας.

Όπως έχουμε επισημάνει ήδη θα παρακολουθήσουμε στα μυθιστορήματα αυτά την κατανομή του χώρου στα άτομα επειδή χώρος και λογοτεχνικός χαρακτήρας είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένοι. Στο Άλλο οι εκλεκτοί έχουν το δικό τους χώρο, έστω και αν επιτηρούνται, οι παραβάτες είναι στα έγκατα της Γης, ενώ οι μη εκλεκτοί ζουν στην επιφάνεια της Γης, στη Λοφούσα, οι οποίοι όμως είναι και οι πιο ευτυχημένοι, επειδή έχουν εγκαταλειφθεί και έχουν οργανωθεί με τον πιο ιδεατό τρόπο (ουτοπία). Στα Χνότα στο τζάμι τα άτομα ζουν στον καθιερωμένο χώρο, αλλά ουσιαστικά απομονωμένα, καταπιεσμένα και φοβισμένα, επειδή το ολοκληρωτικό καθεστώς έχει παντού καταδότες. Στην Αριάδνη και στα μυστικά του αρχαίου θρύλου, τα ζευγάρια ζουν με το ένα παιδί που τους επιτρέπεται να γεννήσουν, όπως και στον *The Giver* της Lowry, ενώ τα επιπλέον παιδιά που γεννούν τα κρύβουν στα έγκατα του πλανήτη τους. Το Συμβούλιο που τους κυβερνά ζει σε πολυτελείς χώρους, ενώ διάφορα είδη τεράτων που παραπέμπουν στην αρχαία ελληνική μυθολογία ζουν σε υπόγειες στοές και εχθρεύεται το ένα είδος το άλλο. Η έχθρα αυτή υποδηλώνει άσκηση εξουσίας και εξαναγκασμό διαμονής σε συγκεκριμένο περιορισμένο χώρο – μια μορφή γκέτο-, ενώ όλα τα είδη υφίστανται την ανηλεή εξουσία του Συμβουλίου, το οποίο, λόγω της προηγμένης τεχνολογίας, είναι σε θέση να παρακολουθεί τα πάντα, ακόμα και τη σκέψη των Ατλάντων.

Στην πραγματικότητα οι Παπαθεοδώρου, Βερέττας, Ανδρουτσόπουλος, Τσαλδάρη, Μαυροκεφάλου και Lowry φαίνεται ότι «διερεύνησαν» συνειδητά (Παπαθεοδώρου, Βερέττας, Μαυροκεφάλου) ή «αποτύπωσαν» ασυνείδητα (Ανδρουτσόπουλος) την αξία του ατόμου ή του συλλογικού υποκειμένου που προσπαθεί να ξεφύγει από τις δυνάμεις εξουσίας που τον καταπιέζουν και να αγωνιστεί για την ευημερία της ομάδας. Αλλά και η Lowry επεξεργάζεται τον τρόπο, με τον οποίο η δύναμη και η εξουσία χρησιμοποιούνται για να χειραγωγήσουν το λαό και την κοινωνία. Στα περισσότερα κείμενα που διερευνούμε, οι πρωταγωνιστές αγανακτισμένοι από τη δυστοπία που βιώνουν, προβληματισμένοι, αλλά μη έχοντας συνειδητοποιήσει τις πραγματικές δυστοπικές συνθήκες (*Το μήνυμα*) αισθάνονται την ανάγκη όχι απλώς να την εγκαταλείψουν (*Εισβολή στη Μυρμηγκάνα, Γη 2040 μ.Χ., Το Άλλο, The Giver*), αλλά να αναδομήσουν την όλη κοινωνία για να ξεριζώσουν τη διαφθορά της (*Εισβολή στη Μυρμηγκάνα, Γη 2040 μ.Χ., Χνότα στο τζάμι, Η Αριάδνη και στα μυστικά του αρχαίου θρύλου*). Μολονότι ο νέος προορισμός των ηρώων σε όλα τα κείμενα που εξετάζουμε τους είναι εντελώς άγνωστος και ίσως επικίνδυνος: Λοφούσα (*Το άλλο*), ο Άρης (*Γη 2040 μ.Χ.*), ύπαιθρος (*Το μήνυμα*), Ατλαντίδα (*Η Αριάδνη και*

στα μυστικά του αρχαίου θρύλου), *Elsewhere (The Giver)*, είναι ωστόσο ο προορισμός για όσους βρήκαν το θάρρος να εγκαταλείψουν τη δυστοπική κοινότητα, με εξαίρεση την Αριάδνη, η οποία μεταβαίνει ακούσια στη φαινομενικά ουτοπική, ουσιαστικά δυστοπική Ατλαντίδα και προσπαθεί να επιτρέψει στο γενέθλιο τόπο (Γη), ο οποίος στο μυθιστόρημα δεν επιτρέπει να αναγνωρίσουμε δυστοπικές ή ουτοπικές καταστάσεις.

Στην υπόγεια εγκατοίκηση του Ισμν (*Το Άλλο*), όσοι διαφωνούν σκοτώνονται. Στην κοινωνία του Άλεξ (*Χνότα στο τζάμι*) όσοι θεωρούνται ύποπτοι παρακολουθούνται στενά ή δολοφονούνται. Στην Ατλαντίδα (*Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*) όσοι δεν συμμορφώνονται υπόκεινται στις σκληρές αποφάσεις του Συμβουλίου που κυβερνά τη χώρα, στη Μυρμηγκάνα τιμωρούνται με στέρηση τροφής ή φυλακίζονται στα έγκατα της γης, ακόμα και για την πιο απλή παράβαση, ενώ στον κόσμο του Ιωνά (*The Giver*) όσοι δεν συμβιβάζονται εξορίζονται. Στην υπόγεια κατοικία μόνο στο μυθιστόρημα του Ανδρουτσόπουλου *Γη 2040 μ.Χ.* δεν αναφέρεται ρητά καμιά ποινή, λόγω της φαινομενικής, όπως ακριβώς και στο μυθιστόρημα *The Giver*, ουτοπίας, την οποία βιώνουν όσοι επέζησαν από την πυρηνική καταστροφή.

Στα μυθιστορήματα αυτά, η κοινωνία εμφανίζεται τέλεια, ως μια ιδεαλιστική προέκταση της παιδικής ηλικίας, με εξαίρεση την *Εισβολή στην Μυρμηγκάνα* και την υπόγεια εγκατοίκηση στο *Άλλο*. Δεν υπάρχει πόνος, αν και η εξουσία τον επιτρέπει σε μικρή ένταση, αλλά δεν επιτρέπεται τίποτε δυσάρεστο να διακόψει την «ηρεμία» της κοινότητας. Όλες οι διαφορές και οι ανισότητες έχουν εξαλειφθεί, οι μνήμες «έχουν απαγορευτεί», σύμφωνα με τις διαταγές της εξουσίας, και τα παιδιά ιδιαίτερα προστατεύονται από τα σκοτεινότερα γεγονότα της ζωής, όπως ακριβώς και στο μυθιστόρημα του Ανδρουτσόπουλου *Γη 2040 μ.Χ.* Εδώ, οι ενήλικες προβάλλουν μόνο αυτό που είναι ευχάριστο στα παιδιά και δεν τους θυμίζουν το κακό παρελθόν τους. Πρόκειται για μια κατ' επίφαση θετική παρουσία της εξουσίας, επειδή στην πραγματικότητα οι κοινωνίες είναι δυστοπικές, όπως σε όλα τα έργα που διερευνούμε. Γι' αυτό και ο Ιωνάς δραπετεύει από την κοινωνία στην οποία ζει για να πάει στο *Elsewhere*. Ο Ισμν κατορθώνει να διαφύγει από την υπόγεια εγκατοίκηση και να μεταβεί (τυχαία) στη Λοφούσα. Ο Άλεξ παραμένει στη δυστοπική πολιτεία, αλλά κατορθώνει να διαφύγει την παρακολούθηση και να μεταδώσει τη βιντεοσκοπημένη δολοφονία του μετανάστη αλλοδαπού συμφοιτητή του, να αποκατασταθεί η αλήθεια και να ανατραπούν οι δυστοπικές πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Παρόμοια, μέσα από περιπλανήσεις και περιπετειώδεις καταδιώξεις, η Αριάδνη κατορθώνει να διαφύγει από τη δυστοπική Ατλαντίδα, όπως από τη Μυρμηγκάνα πολλοί στρατιώτες με αποστολή να κατακτήσουν το μικρό

Τζιτζικόνι παραμένουν σ' αυτό, θελγόμενοι από τις ουτοπικές συνθήκες ζωής. Το ίδιο παρατηρούμε και στα μυθιστορήματα *Γη 2040 μ.Χ.* και *Μήνυμα*.

Η ομοιότητα στην πορεία των ηρώων στα μυθιστορήματα αυτά και κυρίως στο *Άλλο* και στο *The Giver* μπορεί να αποδειχθεί μεγαλύτερη, σε μια εμβριθέστερη συγκριτική ανάγνωση. Στην περίπτωση του *Elsewhere*, η ομοιότητα για την οποία κάνει λόγο η ίδια η Lowry, είναι σταθερή μέσα από όλες τις διαστάσεις της κοινότητας. Αντίθετα, στη *Λοφούσα* τα πάντα είναι διαφορετικά, ιδεατά, αρχικά δύσκολα να τα αποδεχτεί ο Ίσμπν, που με τη δραπέτευσή του, προσπαθεί να δημιουργήσει μια νέα ζωή, έστω και μέσα στην ουτοπική κοινωνία στην οποία βρέθηκε. Στο *Γη 2040 μ.Χ.* μάλιστα οι νεαροί ήρωες (συλλογικός μυθιστορηματικός χαρακτήρας) βρίσκονται αντιμέτωποι με μια δυστοπία, γι' αυτό, δραπετεύοντας στον πλανήτη Άρη με σκοπό να τον προστατεύσουν από τις αποικιοκρατικές βλέψεις των ενγλίκων, εγκαθιδρύουν εκεί τη δική τους κοινωνική και πολιτική ουτοπία. Σε κάθε περίπτωση η διαφυγή λαμβάνει χώρα είτε σε χώρους απομονωμένους, όπου ο ατομικός ή συλλογικός (*Γη 2040 μ.Χ.*) ήρωας θα πρέπει να οργανώσει το ζωτικό του χώρο είτε σε μια κοινωνία στην οποία η δράση του ήρωα καθορίζει και επιβεβαιώνει τη θέση του σ' αυτήν συνεργαζόμενος μόνο σε ευτοπικές ή ουτοπικές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες ή ερχόμενος σε αντιπαράθεση με την εξουσία, ο μυθιστορηματικός χαρακτήρας ενεργεί μόνος του φαινομενικά για τον εαυτό του. Ουσιαστικά όμως, η δράση του ανακουφίζει από την καταπιεστική εξουσία μια ευρεία ομάδα ανθρώπων, την κοινωνία. Κάθε επιλογή είναι επικίνδυνη, επειδή δεν παρέχει ασφάλεια. Στο μυθιστόρημα της Lowry, ο Ιωνάς ως δέκτης κάθε μνήμης και ικανότητας και ο Giver ως δωρητής τους αντιστρέφουν το θέμα, αφού ο Ιωνάς υποδεικνύει ότι η ικανότητα να επιλέγει κανείς θα μπορούσε να είναι μια εναλλακτική κατάσταση προς την ομοιότητα. Στην ελληνική όμως νεανική δυστοπική ή ουτοπική επιστημονική φαντασία, η επιλογή αυτή αποτελεί μια μετάβαση σε ένα χώρο (που μπορεί να είναι ο ίδιος, αλλά να μεταβλήθηκαν οι δυστοπικές σε ουτοπικές καταστάσεις *Εισβολή στη Μυρμηγκάνα*, *Χνότα στο τζάμι*) δυστοπικό (*Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*) ή ουτοπικό (*Το άλλο*, *Γη 2040 μ.Χ.*).

Δυτικές δυστοπίες και ελληνική νεανική δυστοπική επιστημονική φαντασία

Οι Rebecca Carol και Noël Totaro (2003, p. 129) σχολιάζοντας τις δυτικές λογοτεχνικές δυστοπίες υποστηρίζουν ότι κάθε πρωταγωνιστής υποφέρει από κάποιο ελάττωμα που τον κάνει γνώστη και είναι διαφορετικός και η κακή ή λανθασμένη ρύθμιση απειλεί την αρμονία της ευρύτερης κοινότητας.

Με την εμπειρία της αντίθεσης ανάμεσα στους δύο κόσμους, ο ήρωας έρχεται να καταλάβει τη φύση του πόνου του/της και την προέλευση της κοινότητάς του/της ως μια πρωτογενή δυστοπία ή ουτοπία. Οπλισμένος με μια νέα πρακτική γνώση, ο ήρωας πρέπει να αποφασίσει τότε πού ανήκει. Στην ελληνική ωστόσο παιδική/νεανική επιστημονική φαντασία της δυστοπίας/ουτοπίας τα πράγματα διαφέρουν ριζικά. Ο πόνος υπάρχει βέβαια, γιατί προκαλείται από τις δυστοπικές καταστάσεις που δημιουργεί η εξουσία, αλλά δεν έχει την ίδια υφή με εκείνο των άλλων δυτικών δυστοπιών. Οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες δεν χαρακτηρίζονται από κανένα ελάττωμα που να τους προσδίδει μια διαφορετικότητα ή να απειλεί την ευρύτερη κοινωνική αρμονία. Η διαφορετικότητα που τους διακρίνει επισημαίνεται στο ηθικό μεγαλείο τους απέναντι στη διαβρωμένη κοινωνική και πολιτική εξουσία, εναντίον της οποίας αγωνίζονται ή επαναστατούν. Από την άλλη, αποτελούν απειλή όχι λόγω κάποιας μειονεκτικής ή αλαζονικής ετερότητας, αλλά επειδή οι ηθικές ποιότητές τους δεν τους επιτρέπουν πλέον να ανεχθούν μια διάτρητη ηθικά και σάπια κοινωνία (*Το μήνυμα, Χνότα στο τζάμι*). Η απειλή ωστόσο αυτή δεν εκδηλώνεται πάντα είτε γιατί ο ήρωας δραπέτευει από τις δυστοπίες (*Το άλλο*) είτε επειδή για λόγους ασφάλειας διαλανθάνει και εκδηλώνεται μόνο στη φάση της ανατροπής της δυστοπικής εξουσίας (*Εισβολή στη Μυρμηγκάνα, Γη 2040 μ.Χ.*).

Όπως συμβαίνει και με την ιστορία του Ιωνά, ο οποίος φεύγει στο Elsewhere, χωρίς να γνωρίζουμε τι συνέβη τελικά (τον ξαναβρίσκουμε στο τρίτο μέρος της τριλογίας *The Messenger* Αρχηγό του Χωριού), η προσαρμογή στην κοινωνία επιτυγχάνεται, ή με μια συνειδητοποίηση που συντελείται καθώς το μη ανεχόμενο τη δυστοπική εξουσία άτομο ωριμάζει. Ορισμένα κείμενα μάλιστα της ελληνικής δυστοπικής/ουτοπικής επιστημονικής φαντασίας, έχουν γραφεί πολύ πριν το μυθιστόρημα της Lowry. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι οι κοινωνικές και πολιτικές δυστοπίες, με την ανηλεή εξουσία που ασκούν, οδηγούν σε διαμαρτυρίες τους νεαρούς μυθιστορηματικούς χαρακτήρες των ελληνικών κειμένων, οι οποίοι δρουν ποικιλότροπα, αντιδρώντας στην καταπίεση και στη διαφθορά. Μια εκδοχή της αντίδρασης αυτής είναι η προάσπιση του διαστημικού χώρου και άλλων πλανητών (*Γη 2040 μ.Χ., Εισβολή στη Μυρμηγκάνα*). Η αντίδραση αυτή οδηγεί στην απόσχιση από την κοινωνία, καθώς απορρίπτεται η ίδια και ο ήρωας, ατομικός ή συλλογικός, ενεργεί αντίθετα από τα καθιερωμένα από την κοινωνία και τα προτάγματά της, καθώς αμφισβητεί την ορθότητά τους και τα απορρίπτει. Το δίλημμα του Ιωνά στο μυθιστόρημα της Lowry: αν φύγει, οι μνήμες του θα προκαλέσουν σύγχυση και ενδεχομένως καταστροφή στην κοινότητα, εφόσον δεν θα υπάρχει πλέον κανείς να διαθέτει τις ικανότητες του *The Giver*, καθώς τις έχει μεταβιβάσει ήδη στον Ιωνά, τον βασανίζει ιδιαίτερα. Αν πάλι

παραμένει, καθώς του έχουν μεταβιβαστεί κάθε ικανότητα και όλες οι μνήμες ως εκλεκτού από τον *The Giver* και θα πρέπει να ακολουθήσει την καθιερωμένη πολιτική, οι μεγαλύτεροι στην ηλικία θα συνεχίζουν να αναπαράγουν τη μέχρι τώρα πραγματικότητα και να «ανακουφίζουν» όσους δεν προσαρμόζονται. Το ίδιο ακριβώς βασανίζει και τον Ίσμπν στο Άλλο της Μαυροκεφάλου, η παραμονή του στην υπόγεια εγκατοίκηση ή η δραπέτευσή του. Παρόμοια και στο μυθιστόρημα *Η Αριάδνη και τα μυστικά ενός αρχαίου θρύλου*, δεν πρέπει να αποκαλυφθεί το μυστικό των κατοίκων που κρύβουν τα περισσότερα από ένα παιδιά που τους επιτρέπεται να γεννήσουν (η απαγόρευση παραπέμπει στον έλεγχο των γεννήσεων σε σύγχρονες χώρες με υπερπληθυσμό, όπως η Κίνα). Η θανάτωση των παιδιών που έχουν γεννηθεί παράνομα τελικά δεν αποτρέπεται οφείλεται όμως σε προδοσία, σε αντίθεση με τον *The Giver* όπου τα δεύτερα δίδυμα αρσενικά «ανακουφίζονται». Ο αγώνας του Ιωνά προς την κοινότητά του, θυμίζει τους ατομικούς αγώνες των μυθιστορηματικών χαρακτήρων της ελληνικής παιδικής φαντασίας οι οποίοι εκδηλώνονται είτε ως διαμαρτυρία είτε ως παρεμβατικές διορθώσεις, πρωτίστως για να ξεφύγουν οι ίδιοι από τις δυστοπίες που βιώνουν και ακολούθως να διαμορφωθεί μια νέα κοινωνία, χωρίς την καταπιεστική εξουσία. Όλη η ομάδα που δρα ως συλλογικός ήρωας στο μυθιστόρημα της Τσαλδάρη αγωνίζεται, αποκομμένη στα έγκατα της Ατλαντίδας και καταδιωκόμενη από το Συμβούλιο διακυβέρνησης και την κοινωνία, για την ιδεολογία της (ισονομία, όχι περιορισμός των γεννήσεων και ελευθερία). Όπως και ο Ιωνάς, έχουν επιλέξει να διατρέξουν κίνδυνο με αντάλλαγμα τη δυνατότητα μιας καλύτερης κοινωνίας, απαλλαγμένης από κάθε αυταρχική εξουσία και από καταπιεστικές δυνάμεις.

Αν ο κόσμος του Ιωνά είναι μονοχρωματικός, καθώς το μοναδικό χρώμα που υπάρχει είναι το γκρι, στην πραγματικότητα ένας λογοτεχνικά άχρωμος κόσμος, με όλη την αλληγορία που μπορεί να κρύβει, στην ελληνική νεανική δυστοπική επιστημονική φαντασία ο κόσμος διατηρεί τις χρωματικές διαστάσεις του. Στην πραγματικότητα όμως, λόγω της απολυταρχικής εξουσίας που απαγορεύει τη συλλογική μνήμη (*Το άλλο, Γη 2040 μ.Χ., Χνότα στο τζάμι, Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*) και των δυστοπικών καταστάσεων, εντάσσεται και αυτή, μεταφορικά, σε ένα είδος πολιτικής και κοινωνικής αχρωματοφίας ή μονοχρωμίας⁵. Στο μυθιστόρημα της Lowry (1993), ο Ιωνάς έχει τον *Giver* να τον συμβουλεύει ότι θα μπορεί να

---

5. Στο μυθιστόρημα της Lowry (1993), ο Ιωνάς έχει τον *Giver* να τον συμβουλεύει ότι θα μπορεί να βλέπει τα χρώματα, λόγω της ιδιαίτερης ικανότητας που του έχει δοθεί και επομένως θα διαθέτει σοφία.

βλέπει τα χρώματα, λόγω της ιδιαίτερης ικανότητας που του έχει δοθεί και επομένως θα διαθέτει σοφία, επειδή αυτό συμφέρει τους κυρίαρχους ενήλικες, καθώς συμβολίζει την έλλειψη σοφίας, και τη στέρηση και απουσία συλλογικής μνήμης, ώστε να μπορούν να εδραιωθούν οι καταστάσεις αυτές, που σε ορισμένες περιπτώσεις θυμίζουν ανελεύθερες πολιτικές καταστάσεις στην Ελλάδα –αρχαιότητα, δικτατορία του '67 (Το Άλλο, Εισβολή στην Μυρμηγκάνα) ή γενικότερες ρατσιστικές εκδηλώσεις εναντίον έγχρωμων εθνοτήτων, όπως δηλώνουν τα γεγονότα στο Παρίσι ή στο Λονδίνο, όπου καταδιώκονται αλλοδαποί και δολοφονούνται στο μετρό ως ύποπτοι τρομοκράτες (Χνότα στο Τζάμι) ή διαφθοράς-.

Το ενδιαφέρον είναι ότι πολλές ιδιότητες της κοινωνίας των Άλεξ, Αριάδνης, Ισμν, Ιωνά και άλλων Ελλήνων μυθιστορηματικών χαρακτήρων είναι κοινές: ο ρόλος της δύναμης και η κυριαρχία, ο φόβος της διαφορετικότητας και το αόρατο, για να περιοριστούμε σε λίγες. Το μυθιστόρημα της Lowry είναι ένα από τα σημαντικότερα μυθιστορήματα της δεκαετίας 1990 για παιδιά αλλά και ένα από τα πιο σημαντικά μυθιστορήματα επιστημονικής φαντασίας για νεαρούς αναγνώστες όλων των εποχών. Η Hintz παρατηρεί ότι η Lowry και άλλοι που γράφουν δυστοπική λογοτεχνία για εφήβους δεν «διστάζουν να απεικονίσουν το κόστος της ουτοπικής αποστολής ή της πολιτικής πράξης εναντίον δυστοπικών εξαναγκασμών» (Hintz, 2002, σ. 263). Ο Michael M. Levy (1997, p. 52) κάνει μια πολύ έξυπνη παρατήρηση. Εξηγεί ότι ο κόσμος στο μυθιστόρημα *The Giver* είναι ιδιαίτερα γοητευτικός και ότι η «Lowry έχει σκόπιμα κατασκευάσει την κοινωνία της να λύνει πολλά σύγχρονα προβλήματα, ιδιαίτερα εκείνα που σαν να είναι σημαντικά στο δωδεκάχρονο πρωταγωνιστή και στους γονείς του». Το ίδιο ακριβώς παρατηρούμε και στα περισσότερα ελληνικά κείμενα τα οποία συζητήσαμε στη σύντομη αυτή μελέτη μας. Εξ ορισμού, αυτό είναι ουτοπία, αλλά στην ουτοπία δεν υπάρχουν προβλήματα και οι άνθρωποι υποθετικά συνυπάρχουν ευτυχισμένοι.

Είναι εμφανές ότι τα κείμενα της ελληνικής νεανικής λογοτεχνίας που διερευνήσαμε είναι σταθμός, επειδή αποτελούν μια στροφή προς ουσιαστικότερα προβλήματα των εφήβων και της κοινωνίας, καθώς συνδυάζουν την ατομική με την κοινωνική συνείδηση και τη συνειδητοποίηση των δομών και των μορφών δύναμης και εξουσίας. Ωστόσο, στην Ελλάδα κείμενα, όπως αυτά που διερευνούμε, δεν είχαν μέχρι τώρα την απαιτούμενη προσοχή, με ελάχιστες εξαιρέσεις, και μάλιστα κάτω από την οπτική γωνία που τα διερευνούμε, η οποία αποτελεί προς το παρόν μια νέα θεώρηση των κειμένων αυτών. Μόνο στο μυθιστόρημα του Βασίλη Παπαθεοδώρου απονεμήθηκε το πρώτο βραβείο Νεανικής Λογοτεχνίας για το 2007 από το έγκυρο

περιοδικό *Διαβάζω*, καθώς και το πρώτο κρατικό βραβείο, εξ ημισείας με το μυθιστόρημα της Λίτσας Ψαραύτη *Η σπηλιά της γοργόνας*. Η έλλειψη ενδιαφέροντος οφείλεται, κατά την άποψή μου, στο γεγονός ότι η κριτική δεν είναι ακόμα έτοιμη να δεχτεί θέματα, όπως αυτά, όπως είναι η επιστημονική φαντασία και ο συνδυασμός της με δυστοπικές και ουτοπικές καταστάσεις, χώρος, όπου παράγονται κατεξοχήν μηχανισμοί εξουσίας. Αντίθετα, το δημοφιλές μυθιστόρημα της Lowry *The Giver* (1993) έχει δημιουργήσει μεγάλο ενδιαφέρον στον τομέα αυτόν της λογοτεχνίας, προκαλώντας προβληματισμό για την κοινωνική οργάνωση, τη μοναδικότητα και την παιδική ηλικία και διδάσκεται σε πολλά σχολεία στις Η.Π.Α. και στον Καναδά.

Βιβλιογραφία

- Bullen, E. and Parsons, E. (2007). Dystopian Visions of Global Capitalism: Philip Reeve's *Mortal Engines* and M.T Anderson's *Feed*. *Children's Literature in Education*, 38, 2, 127-139.
- Carol, R. and Totaro, N. (2003). Suffering in Utopia: Testing the Limits in Young Adult Novels. In Darrie Hintz and Elaine Ostry (eds), *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* (pp 127-38). New York and London: Routledge.
- Don L. (2004). Discipline and Its Discontents: A Foucaudian Reading of *The Giver*. *Children's Literature*, 32, 134-151.
- Don L. (2002). Childhood Under Siege: Lois Lowry's *Number the Stars* and *The Giver*. *The Unicorn and the Lion*, 26.1, 1-15.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Transl. Alan Sheridan. New York: Random House. Γαλλική έκδοση *Surveiller et punir*. (1975) Paris: Gallimard
- Gross, M. (1999) *The Giver* and *Shade's Children*: Future Views of Child Abandonment and Murder. *Children's Literature in Education*, 30, 2, 103-117.
- Hintz, C. and Ostry, E. (eds). (2003). *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults*. New York and London: Routledge.
- Hintz, C. (2002). Monica Huges, Lois Lowry, and Young Adult Dystopias. *The Lion and the Unicorn*, 26, 254-64.
- Jameson, F. (1977). Of Islands and Trenches: Neutralization and the Production of Utopian Discourse. *Diacritics* 7, 2, 2-21.
- Jameson, F. (2005). *Archaeologies of the Future: The Desire called Utopia and Other Science Fictions*. London and New York: Verso.

- Jameson, F. (2008). *Οι Αρχαιολογίες του Μέλλοντος. Η επιθυμία που λέγεται Ουτοπία*. Μετάφραση Μιχάλης Μαυρωνάς. Αθήνα: Τόπος.
- Lea, S. (2006). Seeing Beyond Sameness: Using *The Giver* to Challenge Colorblind Ideology. *Children's Literature in Education*, 37, 1, 51-67.
- Lehman, B. A. and Crook, P. R. (1998). Doubletalk: A Literary Pairing of *The Giver* and *We are all in the Dumps with Jack and Guy*. *Children's Literature in Education*, 29, 2, 69-78.
- Levy, M. M. (1997). Lois Lowry's *The Giver*: Interrupted Bildungsroman or Ambiguous Dystopia?. *Foundation. The International Review of Science Fiction*, 70, 50-57.
- Lowry, L. (1993). *The Giver*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group, Inc.
- Moylan, T. (2000). *Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. Boulder: Westview Press.
- Nikolajeva, M. (2000). *From Mythic to Linear. Time in Children's Literature* (pp.19-85). Lanham, MD and London: Scarecrow Press.
- Rees, C. (1996). *Utopian Imagination and Eighteenth-Century Fiction*. New York: Longman.
- Ryan, M. (2007). The Dystopian Rendering of Ideology and Utopia in Cormac McCarthy's *The Road*. *Comparative Literature and Cultural Studies*, 6, 2-13.
- Sargent, L. (1975). Utopia: The Problem of Definition. *Extrapolation* 16, 127-48.
- Sargent, L. (1976). Themes in Utopian Fiction in English Before Wells. *Science Fiction Studies*, Volume 3, Part 3.
Τελευταία ανάκτηση Τελευταία ανάκτηση 2 Οκτωβρίου 2010 από <http://www.depauw.edu/sfs/backissues/10/sargent10art.htm>
- Sargent, L. (1994). Three Faces of Utopianism Revisited. *Utopian Studies* 5, 1, 1-37.
- Sargent, L. (2003). "Afterword". In Hintz, Carrie and Ostry, Elaine (eds), *Utopian and Dystopian Writing for Children and Young Adults* (pp. 232-34). New York and London: Routledge.
- Stewart, S. (2007). "A Return to Normal: Lois Lowry's *The Giver*". *The Unicorn and the Lion*, 31, 1, 20-35.
- Suvin, D. (1979). *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*. Yale University,.
- Watt, I. (1993) *The Rise of the Novel. Studies in Defoe, Richardson, and Fielding* (3rd ed.) London: The Hogarth Press.
- Watt, I. (1996). *Myths of Modern Individualism: Faust, Don Quixote, Don Juan, Robinson Crusoe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ανδρουτσόπουλος, Τ. (και οι 21 μαθητές και μαθήτριες της 4^ετο 1997/8). (1999). *Γη 2040 μ.Χ.* Αθήνα: Ποταμός.
- Βερέττας Μ. (1997). *Εισβολή στην Μυρμηγκάνα*, Αθήνα: Μάριος Βερέττας.
- Κανατσούλη, Μ. (2000). *Ιδεολογικές διαστάσεις της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δαρδανός.
- Μαυροκεφάλου, Α. (1985 2^η έκδοση). *Το άλλο*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαθεοδώρου, Β. (2001). *Το μήνυμα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπαθεοδώρου, Β. (2007). *Χνότα στο τζάμι*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2001). *Εισαγωγή στο ελληνικό παιδικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2005). Ελληνική παιδική λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας. Από την αποικιοκρατία και την απολυταρχία στη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*. Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αιγαίου 1, 18-29. Επίσης, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: www.pre.aegean.gr/revmata. Τελευταία ανάκτηση 2 Οκτωβρίου 2010.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2005). Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας των κειμένων επιστημονικής φαντασίας για παιδιά. Παρατηρήσεις από αναγνώσεις ελληνικών παιδικών κειμένων επιστημονικής φαντασίας. Ηλεκτρονικό περιοδικό Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. <http://keimena.ece.uth.gr/t3/no/tefchos3/>, Τελευταία ανάκτηση 2 Οκτωβρίου 2010.
- Παπαντωνάκης, Γ. (2010). Σκιαγραφώντας την Εξουσία και τη Δύναμη στο [ελληνικό] παιδικό/νεανικό μυθιστόρημα. Οριοθέτηση μιας θεματικής. Στο Γεώργιος Παπαντωνάκης και Διαμάντη Αναγνωστοπούλου (επιμ.), *Δύναμη /Εξουσία και Ελληνική Παιδική/Νεανική Λογοτεχνία* (σ. 19-50). Αθήνα: Πατάκης.
- Ροζάνης, Σ. (2007) «Εισαγωγή» στο *Τρία κείμενα για την ουτοπία* (σ. 9-16). Μετάφραση Γρ. Κονδύλης. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τσαλδάρη, Α. (2007) *Η Αριάδνη και τα μυστικά του αρχαίου θρύλου*. Αθήνα: Κέδρος.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Παπαντωνάκης Γεώργιος
Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Δημοκρατίας 1
851 00 Ρόδος
τηλ. 22410-99246
email: gepa@rho.forthnet.gr